

KIBRIS AĞZININ ANADOLU AĞIZLARI İÇİNDEKİ YERİ

KALSIN, Şirvan

KUZEY KIBRIS/NORTH CYPRUS/СЕВЕРНЫЙ КИПР

ÖZET

Bilindiği gibi Kıbrıs'ta Türk hâkimiyeti II. Selim'in 1571 yılında adayı alması sonucunda başlamıştır. Bölgede yaşayan kimi araştırmacılar, bu fetihten önce de adada Türk ırkından toplumların yaşadığını ileri sürmektedirler. Çeşitli kaynaklar 1572 yılından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlıların adaya insan yerleştirdiklerini belirtmektedirler. Bu yerleştirilen insanlar arasında, meslek sahibi kişiler de olmasına karşın cezalı olarak gönderilen aşiretler de vardır. Araştırmalarda Kıbrıs'a yerleştirilen Türklerin kökenleri kadar yerleştirildikleri yerler de önemlidir. Çünkü buralarda adada daha önceden yaşayan diğer toplulukların dilleri ve kültürleriyle de yoğun bir etkileşim olmuştur. Bilindiği üzere ada alındığında burada farklı ırklardan ve dillerden halklar yaşamaktaydı.

Kıbrıs ağzı gerek ses yapısı gerekse söz varlığı açısından hem tarihî Türk lehçelerinin hem de Anadolu ağızlarının birçok özelliğini korumaktadır. Bu özelliği onu dil çalışmalarında önemli kılmaktadır. Kıbrıs ağzı üzerinde bugüne kadar gerek Kıbrıslı araştırmacılar gerekse adaya gelen yabancı araştırmacılar tarafından yapılmış muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda Kıbrıs ağzının Anadolu ağızları içindeki yeri değerlendirilmemiştir.

Bu çalışmada, Kıbrıs ağzının Anadolu ağızları içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Karahan'ın (1996) **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı çalışmasında belirlediği 3 ana ağız grubu içinde nerede olduğu ve bu ağız grubunun hangi alt grubu içinde olduğu, ana ağız ve alt ağız gruplarını belirleyen temel özelliklerin Kıbrıs ağzıyla uygunluğu karşılaştırılarak Kıbrıs ağzının Anadolu ağızları içindeki yeri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu ağızları, Kıbrıs ağzı, ağız grupları, ses değişimleri, Kıbrıs tarihi.

ABSTRACT

As known well that the sovereignty of Cyprus is said to begin with the conquest of the island by Sultan Selim the second in 1571. Some Turkish accent researches living in this region set forth that some societies coming from the Turkish races were believed to be living in the island before the conquest. Some different resources make clear that Ottomans have made its own citizens settle in the island from 1572 to nearly end of the 18th century. Among these citizens, there were professional men as well as normandic tribes sent there as punished.

In the researches, the roots of the Turkish nomadic people settled in Cyprus are so important as their settlements in the regions they lived. Because, there has also been an intense interaction with the languages and cultures of other communities who lived in the island before. When the island was first captured, there were some communities living there and coming from different races and languages.

Cypriot accent maintains both the characteristics of the historical Turkish accents and the Anatolian accents as being a sound structure and a word existence. This characteristic make it so important in the language studies. There has been various studies on Cypriot accent among the Cypriot researchers and the foreign researchers who come to the island. But in these studies, the position of the Cypriot accent in the Anatolian Turkish accent has not been evaluated.

In this study, the position of the Cypriot accent in the Anatolian Turkish accent has been tried to be determined. Karahan (1996) mentioned in his study, "The Classification of Anatolian Accents", where the Cypriot accent is in three main accent groups and where this group is in sub-groups. Comparing the suitability of Cypriot accent to fundamental characteristic determining the main and sub-accent groups, the position of the Cypriot accent in Anatolian accent has been established.

Key Words: Cypriot accent, Anatolian Turkish accent, Cypriot history.

GİRİŞ

1. Kıbrıs Tarihi

Tarihin her döneminde Doğu Akdeniz'de egemenlik kuran, üstünlük sağlayan ülke Kıbrıs üzerinde söz sahibi olmuştur. Bu sebeple Kıbrıs bazen askerî güç kullanılarak bazen de ticari nedenlerle sık sık el değiştirmiş, alınıp satılmış ve kiralanmıştır.

Kıbrıs 1184 yılında, bazı kaynaklarda Bizans imparatoru Manuel Komnenus'un yeğeni olduğu belirtilen, bazı kaynaklarda da Bizans'ın karışık döneminde adamları ve yanında buraya vali olarak atandığına dair bir mektupla Anadolu'dan adaya gelen, İsak Komnenus tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Çünkü İsak kendisini imparator ilan etmiş ve Bizansla bütün ilişkilerini kesmiştir.

Daha sonra İngilizler adaya ilk olarak 1191 yılında gelmiş ve bu geliş ticarî bir pazarlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü ada satış yoluyla el değiştirmiştir.

Dünyada da haçlı seferlerinin başladığı bu yıllarda İngiliz Kralı Aslan Yürekli Riçard'ın donanması fırtınaya yakalanmış, nişanlısını ve annesini taşıyan gemi Kıbrıs'a kadar sürüklenmiş; batmaktan kurtulan gemi Limasol önünde demir atmıştır. Bu sırada Riçard'ın İsak'a annesine ve nişanlısına kötü muamele yaptığı ve gemideki eşyaları ve esirleri vermediği için savaş açtığı ve onu bozguna

uğrattığı söylenir. Riçard daha sonra adayı Templar Şövalyelerine 100.000 Bezan'a (altın dinar) satmıştır.

Templar Şövalyeleri halkı ezmiş, katliam yapmış, ağır vergiler koymuş ama Riçard'a olan borcun bakiyesini ödeyememiştir. Bunun üzerine Riçard adayı Templar şövalyelerinden alarak, onların borç bakiyesi olan 60.000 altını ödemesi koşuluyla Gay dö Lüzinyan'a satmıştır. Böylece Gay ile beraber 1192 yılından itibaren "Lüzinyan Dönemi" başlamış oldu. Kıbrıs'ta Lüzinyan ve onu izleyen Venedik döneminin 380 yıl sürdüğü ve bu yılların tarihte "Latin dönemi" olarak geçtiği tarihçilerin aktardığı bilgilerdendir. Lüzinyanlar Fransız asıllı olduğu için 1192'den 1432'ye kadar süren Lüzinyan yönetimi "Frank dönemi" olarak da anılmaktadır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında, Venedik Cumhuriyeti Doğu Akdeniz'de gücünü iyice hissettirmişti. 1470'lerde Lüzinyanların kendi aralarında başlayan rekabet, çekişme ve iç savaşlardan Venedikliler de yararlandılar.

Kraliçe Charlotte'a karşı çıkan ve savaşan James II'yi destekleyerek onun adanın kralı olmasına yardım ettiler. Ardından adada görev yapan Venedikli Andrew Cornaro'nun yeğeni Catherina ile kral James'i evlendirip Kıbrıs'ta daha etkili olmayı planladılar. Kıbrıs Kraliçesi ilan edilen Catherina Venedik Cumhuriyetinin çeşitli rütbeleriyle de taltif edildi.

Kısa bir süre sonra James II öldü. Artık Kıbrıs Venedik'in protektorası olmuştu. Venedik yönetimi Papa'ya ve Napoli kralına birer mektup göndererek Kıbrıs'ın artık kendi korumaları altında olduğunu ve bu yönde her türlü önlemin alınacağını bildirdiler. Ardından 26 Şubat 1489'da Catherina Venedikli generale St. Mark bayrağını takdim etti. Venedik bayrağı Magusa'daki Piazza burcuna dikildi ve böylece bir süreden beri adada devam eden de-facto egemenliği dejure bir statüye kavuştu ve Kıbrıs resmen Venedik yönetimine geçmiş oldu. (1489-1570) (Gazioğlu, 1994: 1-8)

1.1. Kıbrıs'ta Türkler

1517'de, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle, Venediklilerce Mısıra ödenen 8,000 dükalık Kıbrıs haracı artık Türklere ödenmeye başlandı. Venedik sinyoru İstanbul'a özel bir heyet göndererek Padişah Yavuz Sultan Selim'i kutlamış ve Kıbrıs haracını artık Osmanlıya ödemek istediğini belirtmişti. Ancak daha sonra Osmanlıya ait ticari gemilerin ada açıklarında seyretmeleri sırasında zaman zaman Venedikli yöneticilerle Osmanlı arasında sürtüşmeler yaşanmaya başladı. Kıbrıs gerek siyasi gerekse ticari açıdan önemli bir noktadaydı ve Osmanlı için de önem taşıyordu.

1571 yılında Lala Mustafa Paşa komutasında Türk birlikleri Kıbrıs'ı fethettiler.

1570-1571 Kıbrıs savaşı sırasında, adanın yerli halkının bir kısmı dağlara kaçarak can güvenliğini sağlamaya çalışmıştı. Savaş bitince, bunların bir kısmı

dağlık bölgede yaşamayı sürdürüp yerlerine dönmediler. Böylece bazı yerleşim bölgeleri, evler boşalmış oldu. Bir kısım ev ve çiftlikler ise sahiplerinin adayı terk etmesiyle boşaldı. Fetih sırasında ve hemen sonrasında Kıbrıs'tan çekip gidenlerin çoğu burada mal-mülk sahibi varlıklı Latinlerdi. Bunlara adadan ayrılan Venedikli tüccar ve yönetici kişiler de katılınca, birçok ev, çiftlik vb mal-mülk sahihsiz ve boş kaldı.

1572 yılında adadaki Türk yönetimi bir sayım yaptırarak Kıbrıs'ın nüfusunu, meslek sahiplerini, mal ve mülk durumunu ve diğer varlıklarını saptadı. Bu önemli sayım sonunda özellikle Mesarya ile Mazoto bölgelerinde en az 76 köyün tamamen boşaltılmış olduğu ortaya çıktı.

Mesarya, Latin döneminde feodal derebeylerin çiftliklerinin bulunduğu, Mazoto ise zengin, varlıklı Latin ailelerin yaşadığı birer bölgeydi. Bu sayım sonuçları Kıbrıs'ın ikinci Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından bir raporla birlikte Padişah II. Selim'e gönderildi. Sinan Paşa adaya yerleşim için derhal insan gönderilmesi gerektiğini çünkü adanın savaş sırasında büyük kayıplara uğramakla beraber toprağının tarıma, meyve ağacı ve şeker kamışı yetiştirmeye uygun olduğunu belirtmekteydi. Bu nedenle köylerle kasabaların etrafındaki toprağın işlenip geliştirilmesi için derhal gerekli önlemlerin alınması zorunluluğunu vurgulanmaktaydı. (Gazioğlu, 1994)

1.2. Adaya Türklerin Yerleştirilmesi

Tarihçilerin verdiği bilgiye göre Lala Mustafa Paşa Magusa'nın fethi için 17-18 Eylül 1570 tarihlerinde Lefkoşa'dan ayrılırken adada Muzaffer Paşa'nın komutası altında 4.000 Yeniçeri ve 1.000 atlı asker bırakmıştı.

Sürgün fermanıyla adaya insan transferi başlamadan önce, Kıbrıs'ta kalmış olan bu askerlerin ailelerini de getirmelerine izin verilmiş, adada yerleşip kalmak isteyenlere çeşitli kolaylıklar sağlanmış, bekar olanlardan evlenmek isteyenlere ise Anadolu'dan bekar kızlar getirilmişti.

Sayım sonrasında ortaya çıkan durum ve Sinan Paşa'nın başvurusu, İstanbul'da değerlendirilmiş ve Padişah'a arz edilmişti. Adanın insan gereksinimini gören Padişah II. Selim, 21 Eylül 1572 tarihli bir fermanla, Kıbrıs'a yerleşim amacıyla Anadolu'dan insan gönderilmesini emretmiştir.

21 Eylül 1572 tarihli göç emri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni fethedilen ve gereksinim duyulan ülkeler için uyguladığı ve "sürgün" adıyla tarihe geçen zorunlu göç geleneğine uygun olarak verilmiştir.

Sürgün Fermanı'nın temel amacı adanın tekrar kalkınmasını, gelişmesini ve imarını sağlamaktı. Bu amaçla bölgede ihtiyaç duyulan meslek gruplarından insanlar getirildi. Bunlar: *Ayakkabıcı, terzi, ipek boyacısı, imalatçı, semerci, nalbant, dülger, yapıcı ustası, tabak, taş kesicisi, kuyucu...*

Sürgün Fermanı'nda, ayrıca Kıbrıs'a gönderilecek olanların vücutça sağlam, yetenekli ve iyi giyinmiş olmaları, kendileriyle birlikte keçi koyun sürülerinin, tarımsal araç ve gereçlerinin gönderilmesi ve kış basmadan adaya ulaşmalarının sağlanması da emredilmişti. (Meslek sahibi insanların yanında çalışacak işçilere de gereksinim duyulacağı için, devlet kurallarına aykırı hareket eden suç işlemiş olanlarla, zaten belirli bir yerde yaşamayıp dolaşan “yörükler” de zorunlu olarak Kıbrıs'a gönderilmiş, böylece iş gücü gereksinimi karşılanmıştı. Bu amaçla çıkarılan bir fetva ile Kıbrıs'a sürülen bu kişilerin kaçıp geri dönmeleri hâlinde idamlarının caiz olduğu belirtilmişti.)

Ferman'a göre, bu tür mesleklere sahip olan her on aileden biri, listesi saptanan Anadolu kasaba ve köylerinden derlenecek, bunların tüm mal varlığı ve eşyaları açık artırma ile satılacak ve paraları kendilerine verilecekti. Ferman'daki hükümler çerçevesinde adaya gönderilenlerin adlarının ve kimliklerinin kayıt defterine işlenmesi, bu defterin bir suretinin Padişah'ın katına, diğer bir suretinin Kıbrıs Beylerbeyine gönderilmesi, üçüncü kopyasının Kıbrıs'taki mahkeme (şeriye mahkemesi) arşivinde saklanması öngörülmekteydi. (Gazioğlu, 1994)

Kıbrıs'a 1572 yılında hangi yöreden kaç ailenin geldiği **Mevkufat Defteri**'nde şöyle belirtilmektedir:

Yörenin Adı	Gelen Aile Sayısı
Aksaray	225
Beyşehir	262
Seydişehir	202
Endügi	145
Develihisar	197
Ürgüp	64
Koçhisar	88
Niğde	172
Bor	69
Ilgın	48
İshaklı	87
Akşehir	130

Tüm bu yöreler Orta Anadolu'da bulunmaktadır. **Mevkufat Defteri**'ne göre Kıbrıs'a gönderilen aileler 21 Eylül 1572 Fermanı'na göre seçilmişlerdi.

Kıbrıs'a 1572 yılında getirilip yerleştirilen 1, 689 ailenin mesleki bakımdan ayrıldığı gruplar şöyledir: 20 hallaç, 2 haffaf (çizmecici), 1 çilingir, 1 aşçı, 5

demirci, 4 tellak, 9 ayakkabıcı, 1 tüfekçi, debbağ, 2 tüccar, 7 terzi, 2 keçeci, 1 nalbant, 1 marangoz, 1 taşçı, 1 talib-i ilim, 1 kürekçi, 1 hayyat (dikici), 1 muytab (kıl dokuyucu), geri kalanlar ise çiftçiydi. (Orhonlu, 1971: 92)

Mühime Defterinde belirtildiğine göre 1581 yılına kadar 12.000 ailenin Kıbrıs'a yerleştirilmesi planlanmıştı ancak gerçekleşen sayı daha az oldu. 1581 yılına kadar 12.000 yerine 8.000 ailenin adaya getirilerek yerleşimlerinin tamamlandığı resmi kayıtlara geçmiştir. (**Mühime Defteri**, No. 43, s. 134, hüküm No: 241)

Kıbrıs'a bu sırada gelip yerleşenler içinde, 1573 yılında iki kez yangın felaketine uğrayıp harap olan Akşehir kasabası sakinlerinin önemli bir yeri vardır. Bu yangınlar sonucu açıkta kalan 136 ailenin Kıbrıs'a yerleştirilmesi için Padişah II. Selim Akşehir Kadısı'na emir göndermişti. (Gazioğlu, 1994)

17. yüzyılın sonuna kadar Kıbrıs'a devlet eliyle gönderilip yerleştirilenlerin sayısının 30.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.(Bedevi,1965: 125)

Bunların arasında zanaatkârlar ve belirli meslek sahibi olanlar yanında yerleşik olmayan sürekli "yörükler" ve 'aşiretler' de bulunmaktaydı. Büyük çoğunluk ise çiftçiydi. Yörüklerle aşiret aileleri, daha çok çiftlik sahipleriyle zanaatkarlar yanında çalışmış ve buldukları yörelerde işledikleri suçlardan dolayı Kıbrıs'a sürülmüşlerdi. (Gazioğlu, 1994)

16. ve 17. yüzyıllarda Kıbrıs'a yerleştirilen zanaatkarlar daha çok Karaman, İçel, Yozgat, Alanya, Antalya ve Kadirlinin yerlileri olup bunlar her 10 aileden 1 ailenin seçilip adaya yollanması emrine uygun olarak gönderilmişlerdi. Çiftçiler ise Manavgat, Selendi, Mamuriye ve Karataş yörelerinden gelmişti. Ayrıca çeşitli mesleklere sahip 200 ailenin de Halep'ten (Suriye) adaya geldiği bilinmektedir. (Kökdemir, 1957: 93-94)

Farklı bölgelerden Kıbrıs'a getirilen Türkler buradaki diğer gruplarla bir arada yaşamaya başlamışlardır. Farklı ağız bölgelerinin dil özellikleri ve Rumca, İngilizce gibi dillerin de etkisiyle Kıbrıs ağızı farklı bir gelişim seyrine girmiştir.

Bu çalışmada tüm bu sebeplere rağmen Kıbrıs ağzının Anadolu ağızları içinde nerde olduğu, hangisine yakın olduğu Karahan'ın **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı çalışmasından hareketle değerlendirilecektir.

2. Bulgular ve Yorumlar

2.1. Ana Ağız Gruplarını Belirleyen Özellikler

2.1.1. Ödünç kelimelerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüşmesi

Kıbrıs ağzında uzun ünlülerin kullanımına neredeyse hiç rastlanmaz. Bütün uzun ünlüler normal süreli ünlüye dönüşmüştür.

Aciz, fatih, padişah, maliye, dünya, bazı, tarih, hamile, katip vb.

Bu bakımdan Anadolu ağızları içinde Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarıyla benzeşir.

2.1.2. Kalınlık-incecik bakımından ünlü benzeşmesi.

2.1.2.1. Ödünç kelimelerde kalın ünlülerin ince ünlüye dönüşmesi Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında sık rastlanan bir durumdur. Kıbrıs ağzında yaygın değildir. Sınırlı sayıda örnekte tanıklanmıştır.

Vasiyet>vesiyet, bahane>behane

2.1.2.2. -ki, -leyin, -ken eklerinin durumu

Batı Grubu ağızlarında ilerleyici benzeşme daha yaygındır. *-ki, -ken, -leyin, -mtırak* ekleri çok şekillidir ve *ile, için, ki* edatları ve *imek* fiili de kök ve gövde ünlüsüne uymaktadır. (Karahana, 1996, 5)

Kıbrıs ağzında *-ki, -leyin, -ken, -mtrak* eklerinin ve *ile, için* edatlarının durumu ise şöyledir: *-ki* ve *-ken* ekleri ilerleyici benzeşmeyle uyuma girmektedir. *-ki* ekinde *-ki*'li biçimin yaygın olmasına karşın, aynı sözcüğe ekin bazen *-kı* bazen de *-ki* olarak getirildiği tanıklanmıştır. *-ken* eki, *-kan* biçiminde kullanılmakta bazen de üzerine bir *a* sesi alarak genişletilmektedir. Bu durum Anadolu ağızlarından Batı grubuyla benzeşmektedir. *ile* edatı ise *inan, inan, unan, ünen* biçimlerinde tanıklanmıştır. *-leyin* ve *-mtrak* ekleri Kıbrıs ağzında yazı dilinde olduğu gibi tek şekillidir.

Gaşınan göz gerisi söz; Aliynan Ayşe geldi; Yüzüğünan belezig aldı; peksemedinan hellim aldı; Norunan hellim satallardı. (Saraçoğlu, 2004: 56). *benimila* (Maniler, 79)

Ağaş yaşıkan eyilir. Goşdururkan, dururkan, gezerkan, gülerkan vb.

Bazen ek üzerinde bir a sesi türetilir.

Buraşda gezerkana seni gördüm. Cariyeler peksemet yaparkana. Gülerkana ağladı. Goşdururkana düşdü.

Yanıdaki, gızınki~gızınkı, arkadaki~arkadaki, kapıdaki~kapıdaki

2.1.3. Kök ve ek ünlülerde görülen ve sebebi belli olmayan kalınlaşmalar.

Anadolu ağızları için ayırıcı bir nitelik olarak değerlendirilen bu durum Kuzeydoğu Grubu ağızlarında sistemli olarak görülmekte ve onu diğer ağızlardan ayırmaktadır. (Karahana, 1996: 8)

Kıbrıs ağzında kök ünlülerde kalınlaşma sınırlı sayıda örnekte tanıklanmıştır ancak ek ünlülerde kalınlaşma özellikle *-sa/-se* şart ekinde ve *-inca/-ince, -unca/-ünce* ekinin son sesinde yaygındır (*-Inca/-Unca*). Ayrıca *da/de* bağlacı her zaman kalın ünlüyle kullanılmaktadır.

Hemen>heman, sinema>sinama, Türkiye>Türkiya, elektrik>alatrik, mendil>mandil (Hıyarcık, **Gazeli**, 111), *kardeş> gardaş, haber>habar, fasulye>fasulya* (Saraçoğlu, 2004: 24), *İsmail>ismayıl, fakir>fakır* (**Hatıralar III**).

Geldiysek>geldiysak, getirirsem>getirirsam, severse>seversa.

Görünce>görünca, gelince>gelinca.

Bu elmayı ye da (Hıyarcık, **Gazeli**, 117)

Yemek da yedim ama gendimi aç hissedirim.

Ben da gelirim.

2.1.4. Kök ve ek ünlülerde görülen ve sebebi belli olmayan incelmeler.

Anadolu ağızları içinde Kuzeydoğu Grubu ağızlarında etkili olan bu inceleme olayı onu Doğu ve Batı Grubu ağızlarından ayırmaktadır.

Kıbrıs ağzında ünlü incelmeleri (kök veya ek ünlüde) seyrektiler: *biraz>birez, zaman>zeman.*

2.1.5. Çok heceli kelimelerin sonundaki *ı, u, ü* ünlülerinin *i* ünlüsü ile karşılanması.

Anadolu ağızlarından Kuzeydoğu ve Doğu Grubu ağızlarında yaygın olarak görülen bu eğilim Kıbrıs ağzında görülmez.

2.1.6. Alınma kelimelerde ünlü incelmeleri ile oluşan uyum değişmesi.

Karahan (1996: 15) bu maddeyle ilgili örnekleri vermeden önce şöyle bir değerlendirme yapmıştır. “Kalın ünlülü alınma kelimelerde muhtemelen *h, h, ğ* ayın ünsüzlerinin etkisi ile ünlü incelmeleri meydana gelir. Doğu Grubu ve kısmen de Kuzeydoğu Grubu ağızlarına mahsus olan bu değişme, bu ağızları Batı Grubu ağızlarından ayırmaktadır.”

Kıbrıs ağzında da Batı grubu ağızlarında olduğu gibi alınma kelimelerde incelemeyle oluşan uyum değişimleri sınırlı sayıda sözcükte tanıklanmıştır.

Zaman>zeman, ramazan>remazan, akran>egran, ahali>ehali, madem>midem

2.2.7. İlk hecedeki yuvarlak ünlülerin düzleşmesi.

Kıbrıs ağzında ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin düzleşmesi *çubuk>çıbıg* sözcüğü dışında görülmez ancak aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi bazı sözcüklerin ikinci hecelerindeki yuvarlak ünlüler sıklıkla düzleşmektedir.

Karpız, yamır, çamır, gavın, marıl, avıç, havız,pamık, savır-, çavış, hamır, mapıs, armud, çıbıg, kabırğa, gabık, gavır-, gavış-, avid-, gibi.

Bilindiği gibi ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin düzleşmesi Anadolu ağızlarından Kuzeydoğu grubu ağızlarında yaygın olarak görülmekte bu yönü de onu Doğu ve Batı Grubu ağızlarından ayırmaktadır.

2.1.8. Ek ünlülerde görülen yuvarlaklaşmalar.

Kıbrıs ağızında gözlemlenmemiştir.

Tıraş>turaş, merdiven>mördüven, tumar>tumar örneklerinde sözcük köklerinde ilk hecede ve *merdiven* sözcüğünde ise hem ilk hem de ikinci hecede yuvarlaklaşma görülmektedir.

2.1.9. Ünlü-ünsüz uyumsuzluğu

Anadolu ağızlarından Kuzeydoğu Grubunda yaygın olarak görülen bu durumu Kıpçak Türkçesi izleri olarak değerlendiren Karahan, ünlü-ünsüz uyumsuzluklarının Karayim Türkçesi ve Ermeni Kıpçakçası'nda da görüldüğünü belirtmiştir. (1996: 18)

Uyumsuzluk, Doğu Grubu ağızlarından Posof, Artvin merkez, Yusufeli, Şavşat ve Ardanuç ağızlarında; Batı Grubu ağızlarının da yalnızca bazı alt gruplarında sınırlı sayıda sözcükte görülmektedir. Kuzeydoğu Grubunda olduğu gibi bölgenin tamamında görülmez. Kuzeydoğu Grubu bu bakımdan diğer gruplardan ayrılır (Karahan, 1994: 17-18).

Kıbrıs ağızında ünsüz uyumsuzluğu şu kullanımlarda görülmektedir: üstün>üsdün, hafta>hafda, işte>işde, ihtiyar>ihdiyar, anahtar>anahdar>anıhdar; yolcu>yolçı; dilenci>dilençi.

2.1.10. Arka ve orta damak geniz ünsüzü ñ'nin korunması veya kaybolması.

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan geniz ñ'si bugün Anadolu ağızları içinde Batı Grubu ağızlarında korunmuş ancak Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında kaybolmuştur: Bu kayboluş bazen değişme bazen de düşmeyle olmuştur.

Ñ sesinin korunması, düşmesi veya *n* sesine değişmesi Anadolu ağızları için ayırıcı bir özellik oluşturur (Karahan, 1996: 19).

Kıbrıs ağızında Batı Grubu'nda olduğu gibi her zaman korunmuştur ve yaygın bir kullanım göstermektedir.

Napañ, baña (~baa), ogluña, gızıña, ne deñ, annadıñ, aldıñız, elleriñ, hañğı (nadir), aklıñnan, yeñi, gönül, düñya, düñür, deñiz

Güzelyurt, Limasol ve Baf bölgesinde *baa, saa*, söyleyişleri de görülmektedir.

2.1.11. Ön damak ünsüzü g nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması.

Batı Grubu ve Kuzeydoğu Grubu'nda iki ünlü arasında ve hece sonunda sızıcılışarak ğ, v, y seslerine dönen g sesi Doğu Grubu ağızlarında Eski Anadolu

Türkçesinde olduğu gibi sızıcılaşmaz (Karahana, 1994: 28). Kıbrıs ağzında Kuzeydoğu ve Batı Grubu ağızlarında olduğu gibi sızıcılaşmaktadır.

2.1.12. Belirli bazı kelimelerde ön ses y ünsüzünün düşmesi.

“Doğu Grubu ağızlarında ilk hecesinde dar ünlü bulunan belirli bazı kelimelerin başında düzenli olarak düşmüştür. Aslında bir ünsüz düşmesi mi yoksa ünsüz türemesi mi olduğu hususu tartışmalı olan bu hadise, Doğu Grubu ağızlarını Batı ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarından ayıran fonetik bir ölçüdür.” (Karahana, 1996, s. 31).

Kıbrıs ağzında sınırlı sayıda kelimeye ön ses y'nin düştüğü ancak bunun da tutarlı olmadığı aynı kelimenin y'li biçimiyle de kullanıldığı görülmektedir.

Üregim~yüregim, ilan~yılan, ikamak~yıkamak, ılgınlık~yılgnlık, ıldız~yıldız, yetiş-> etiş-,

2.1.13. Patlayıcı ünsüzlerin ikizleşmesi.

Patlayıcı *k, d, t, b, p* ünsüzlerinin iki ünlü arasında ikizleşmesi Anadolu ağızları için ayırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkar. Çoğunlukla sayı adlarında görülen bu ikizleşme Doğu Grubu ağızlarının karakteristik özelliklerinden biridir. (Karahana, 1996, s. 32).

Kıbrıs ağzında patlayıcı *k, d, t, b, p* ünsüzlerinin ikizleşmesi görülmemektedir. Ancak *Kıbrıs* sözcüğünün söyleyişinde Kıbrıs ağzında *b* sesinin baskılı söylendiği gözlemlenmiştir. Bu söyleyiş ilk anda ünsüz ikizleşmesi gibi görünse de ikizleşme değil baskılı söyleyiştir. Bunun dışında *bütün>büttün* söyleyişinde bir ikizleşme görülür ancak bu kullanım da yaygın değildir. (*Kızcağız>gıccağaz* söyleyişinde gerileyici tüm benzeşmeyle oluşmuş bir eş ses vardır ancak bu da ikizleşme değildir.)

2.1.14. Belirli bazı ünsüzlerin kelime içinde yer değiştirmesi

Anadolu ağızları içinde Doğu grubunda pek çok örneği olan göçüşme Kıbrıs ağzında sınırlı sayıda kelimeye tanıklanmıştır.

Meryem>meyrem, derviş>devriş, perhiz>pehriz, kirpik>kiprig. (Saraçoğlu, 2004, s. 55)

Ağız gruplarını belirleyen temel özellikler doğrultusunda Kıbrıs Ağzının Anadolu ağızları içinde Batı Grubu ağızlarına yakınlığı dikkat çekicidir. Bu bağlamda şimdi de Batı Grubu ağızlarının özelliklerinden hareketle Kıbrıs ağzını değerlendireceğiz.

3. Batı Grubu Ağızlarının Özellikleri

3.1. Bu ağızlarda ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşmeden daha güçlüdür. Bundan dolayı tek biçimli birçok ek uyuma girmiştir.

Varıdı, yaparkana gibi

Kıbrıs ağzında da bu durum yaygındır.

3.2. *e>i* değişmesi bütün Anadolu ağızları içinde en çok Batı Grubu ağızlarında görülmektedir. *Virmek*

Kıbrıs ağzında *enginar>inginar, hesap>hisap, iskemle>isgemli, tencere>tencire, pencere>pencire* sözcüklerinde tanıklanmıştır.

3.3. *r, l* ünsüzleri önündeki ünlü türemesi olayı Batı Grubu ağızlarında düzenli ve kurallıdır. *İlimon*

Kıbrıs ağzında *r, l* ünsüzleri önünde ünlü türetimi sınırlı örnekte tanıklanmıştır: *lif>ilif, raf>iraf, rum>urum* gibi. Ödünç sözcüklerde *st, sp* vb. ünsüzlerinin önünde sıklıkla ünlü türetildiği gözlemlenmiştir.

Stop>istop, statüko>istatiko, stil>istil, sterlin>isterlin

3.4. *g, ğ* ünsüzleri, iki ünlü arasında ve hece sonunda sızıcılaşır. *Bağır-, değ-* Kıbrıs ağzında da görülmektedir.

3.5. *k->g-, k->ğ-* ve *t->d-* değişmelerindeki yoğunluk bu ağızlarda fazladır.

Kıbrıs ağzında ön seste *k->g-* ve *t->d-* değişimi yaygındır ve karakteristiktir. Ancak bazı sınırlı sayıda sözcükte ön seste *k*'nin korunduğu tanıklanmıştır. *k>ğ* değişimi yalnızca ön seste değil iç seste ve son seste de yaygındır:

Küçük>güçük, kaymak>gaymak, kız>gız, kabul>gabul, kuru>guru, kulak>gulak vb.

Lefkoşa>lefgoşa, sakla->sagla-, öfke>öfge, banka>banga, saksı>sagsı, bekle->belge vb.

Çıkrık>çığrık, bıçak>biçag, pamuk>pamıg, yedik>yedig, yatak>yatag, yastık>yasdıg vb.

t>d değişimi de ön ses, iç ses ve son seste yaygın görülen bir durumdur:

tane>dane, tarak>darag, tatlı>datlı, teyze>deyze, tutum>dutum vb.

üstün>üsdün, hafta>hafda, işte>işde, ihtiyar>ihdiyar, anahtar>anahdar>anıhdar vb.

git->gid-, unut->unud->onud-, dört>dörd, armut>armıd, süt>süd vb.

3.6. Arka ve ön damak ünsüzü *ñ* korunmuştur.

Kıbrıs ağzında *ñ* sesinin kullanımı yaygındır.

Bana>baña, kızını>gızıñı, dünya>düñya, onar->oñar-, yeni>yeñi

Ön>öñ, son>soñ, bin>biñ,

3.7. Çokluk ikinci şahıs iyelik eki, *Doğu Grubu* ağızlarında olduğu gibi büzülme ile yapısını değiştirmemiştir. *babañız, geldiñiz*

Kıbrıs ağzında da eklerin kullanımı Batı Grubu ağızlarıyla paralellik göstermektedir.

Yüzüñüz, gızıñ, babañ, arabañ; görseñ, alırsıñ, geldiñ, gördüñ vb.

3.8. Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme ekleri dar ünlüdür. Bu ekler çokluk ikinci şahısta *-sıñız/-siñiz/-suñuz/-süñüz* biçimindedir. *gelirim, gelirsıñ, gelirsıñız*

Kıbrıs ağzında da durum aynıdır.

3.9. Duyulan geçmiş zaman eki çok biçimlidir. *Olmuş, gelmiş*

Kıbrıs ağzında da duyulan geçmiş zaman eki çok biçimlidir ve bu yönden Batı Grubu ağızlarıyla paralellik göstermektedir.

3.10. Şimdiki zaman eki genellikle geniş ünlüdür. *Geliyo, geliye* gibi. Bölgenin doğusunda dar ünlülü şimdiki zaman ekleri kullanan ağızlar da bulunmaktadır. *Geliy.*

Kıbrıs ağzı, şimdiki zamanın kullanımı açısından Batı Grubu ağızlarından ayrılmaktadır. Şimdiki zamanın *-yor* biçimi seyrek kullanılmakta ancak kullanıldığı zaman da standart Türkçeye uyum göstermektedir. Kıbrıs ağzında şimdiki zaman ifadesi olarak sıklıkla *-Ir/-Ur* kullanılmaktadır. *Gelirim, bakarım, yaparım* gibi. Batı Grubunun VII. Grubu'ndaki Adıyaman, Kilis (Gaziantep) ve Birecik (Urfa) ağızlarında *-or/-ör* ekiyle karşılanan şimdiki zaman ifadesi Kıbrıs ağzıyla yakınlık göstermektedir.

Batı Grubu ağızlarından VII. Grup Kıbrıs ağzının en çok örtüştüğü gruptur. Batı Grubunun VII. Grubuna Tarsus, İçel, Ereğli, Konya, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir, Malatya ağızları girmektedir.

4. VII. Grubun Özellikleri

4.1. Yazı dilindeki çamur, yağmur gibi kelimelerde bulunan yuvarlak ünlüler bu ağızlarda düzdür.

Kıbrıs ağzında da *yağmur>yamur; çamur>çamır; kavun>gavın*, kullanımı yaygındır.

Yarı kalın *ú, ó* ünlülerine bu ağızlarda seyrek rastlanmaktadır. Kıbrıs ağzında da bu yarı kalın seslere rastlanmaz.

4.2. *ñ, ħ, g* sesleri bu grubun karakteristik sesleridir. *Deñiz, yoħ, gız* gibi.

Kıbrıs ağzında *k* sesinin *ħ* sesine değişmesine rastlanmaz ancak *g* ve *ñ* sesinin kullanımı yaygındır.

4.3. *g, ğ* ünsüzleri ön seste ünlü ile biten bir kelimededen sonra sızıcılaşarak düşme eğilimi gösterirler.

Kıbrıs ağzında ön seste *g, ğ* düşmez korunur.

4.4. *-ıncı/-inci'* ve *-ı/-i* zarf-fiil ekleri işlek olarak kullanılır. Gelinci, ağlayı ağlayı

Kıbrıs ağzında kullanımı tanıklanmamıştır.

4.5. Zamir kökenli teklik ve çokluk 1. şahıs ve bildirme ekleri *-ım/-im, -ık/-ik/-ih* tır. Gelirim, gelirik gibi.

Kıbrıs ağzında zamir kökenli teklik ve çokluk 1. şahıs ve bildirme ekleri her zaman *-ık/-ik* biçimindedir. *-ih* biçimine rastlanmaz ancak seyrek olarak *-ım/-im* de kullanılır.

4.6. *böyle, öyle* kelimeleri bu ağızlarda *beylé, eylé* biçimindedir.

Kıbrıs ağzında *böyle, öyle* biçiminde kullanılmaktadır.

4.7. Bazı ağızlarda, *-ıcı/-ici* gelecek zaman eki ile *-ık/-ik* geçmiş zaman eki kullanılır. *Gelici, gelik* gibi

DEĞERLENDİRME

Anadolu ağızlarının sınıflandırması konusunda bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Biz araştırmamızda, bu çalışmalardan Karahan'ın (1996) **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı çalışmasını esas aldık. Dolayısıyla adı geçen çalışmada ana ağız gruplarını ve alt grupları belirleyen özellikleri Kıbrıs ağzıyla uygunluk açısından değerlendirdik. Karahan (1996), bu çalışmada Anadolu ağızlarını 3 ana grupta toplamıştır.

1. Doğu Grubu Ağızları

Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardahan ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları

Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları.

3. Batı Grubu Ağızları

Adana, Adıyaman, Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları.

İncelemelerimiz sonucunda, Kıbrıs ağzının yukarıdaki üç ana ağız içinde Batı Grubu ağızlarına yakın olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği gibi 1572 yılında Kıbrıs'a insan transferine karar verilmiştir. "Mevkufat Defterinde" hangi yörelerden kaç ailenin gönderileceği de açıkça belirtilmiştir. Bu yöreler Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Endügi, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, İshaklı ve Akşehirdir.

16. ve 17. yüzyıllarda Kıbrıs'a yerleştirilen zanaatkârların daha çok Karaman, İçel, Yozgat, Alanya, Antalya ve Kadirli'nin yerlileri olduğu; çiftçilerin ise Manavgat, Selendi, Mamuriye ve Karataş yörelerinden geldiği; ayrıca çeşitli mesleklere sahip 200 ailenin de Halep'ten (Suriye), adaya getirildiği bilinmektedir (Kökdemir, 1957, 93-94). Bu bölgeler bugün Anadolu ağızları içinde Batı Grubu ağızları içinde değerlendirilen yerlerdir. Dolayısıyla bugün Kıbrıs ağızı tarihsel süreç içinde birçok dilin etkisinde kalmasına karşın Batı Grubu ağızlarının genel özellikleriyle önemli ölçüde örtüşmektedir. (bkz.: 3.1; 3.2; 3.5; 3.6; 3.7; 3.8.)

Batı Grubu ağızlarının alt gruplarına baktığımızda Kıbrıs ağzının VII. Grupla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. (bkz.: 4.1; 4.2; 4.5)

Kıbrıs ağzının Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarıyla da bazı ortak noktaları olduğu tespit edilmiştir. Bu ortaklıklar yakın dönemdeki göçlerle ilişkilendirilebilir.

Doğu Grubu Ağızlarıyla Ortak Noktaları

1. İsimden isim yapma eki *-ci/-çli*'nin tonlu biçimi kullanılmamaktadır.

Ör.: yolçi vb. Kıbrıs ağzında da belli kelimelerde *-çi* biçiminde kullanılmaktadır. Ör: dilençi, yalançi. Tonlu biçiminde kullanılan örnekler de bulunmaktadır. Ör.: yolcu, dolandırıcı.

2. Bu ağızlarda soru cümlesi vurgu ile yapılmaktadır. Kıbrıs ağzında da soru anlamı çoğunlukla vurgu ile sağlanmaktadır.

3. Ödünç kelimelerdeki uzun ünlüler Doğu Grubu ağızlarında ve Kıbrıs ağzında her zaman normal süreli ünlüye dönüştürülmektedir.

Kuzeydoğu Grubuyla Ortak Noktaları

1. Şimdiki zaman eki Kuzeydoğu Grubu ağızlarında dar-düz veya dar yuvarlak ünlülüdür. Ör: Gelir, alıyu. Kıbrıs ağzında şimdiki zaman neredeyse her zaman *-Ir* ile sağlanmaktadır. Ör: gelir; yaparım, gelirim vb.

2. Durum ekleri arasındaki görev değişikliği diğer Anadolu ağızlarına göre daha belirgindir. Ör: Ben oni şaşıyorum. Dayi bunda ne istiyusun. Eskide çok yemek yapılırdı.

Kıbrıs ağzında çok yaygın olmasa da durum ekleri arasındaki görev değişikliği farkedilmektedir. Ör: Garnım ağırır beni. "Benim karnım ağırıyor." Yaptık sora "Yaptıkça." Ansızda "Ansızın".

3. -çl yapım ekinin tonlu biçimi bu ağızlarda da kullanılmaz. Kıbrıs ağzında özellikle dilenci ve yalancı kelimelerinde ekin tonsuz biçimi kullanılmakta ancak bazı örneklerde tonlu biçimi de tercih edilmektedir.

4. Bu ağızlarda da Kıbrıs ağzında olduğu gibi uzun ünlüler normal süreli ünlü olarak sesletilir.

5. Kuzeydoğu Grubu ağızlarında sözdiziminde yüklem sıklıkla yer değiştirdiğini görürüz. Trabzon ve Rize ağızlarında yüklem sistemli olarak başa gelmektedir. Bu durum onu üçüncü Grup ağızlarından ayırmaktadır. Ör.: Aldum ordan. Açıy kapıyı. Endum şehere. Bu durumun Kıbrıs ağzında da yaygın olduğunu görülmektedir.

Kıbrıs ağzının Kuzeydoğu ve Doğu Grubu ağızlarıyla yukarıda değerlendirdiğimiz benzerlikleri, Rumca, İngilizce vb. dillerin etkisiyle olabileceği gibi daha yakın tarihte bu bölgelerden yapılan göçlerle de ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, Kıbrıs ağzının Anadolu ağızları içindeki yerini şöyle değerlendirebiliriz: Kıbrıs Ağızı Batı Grubu ağızlarının VII. Alt Grubu içindedir. VII. Alt Grubu'nda ikinci derecedeki alt gruplarından beşincisi olarak değerlendirilebilir. Bu beşinci alt grup içinde Lefkoşa, Girne, Güzelyurt, Baf ve Limasol ağızlarından söz edilebileceği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, A., (2001), Muğla Ağzında Şimdiki Zaman Biçimleri”, **M.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 4, 1-10.

Bedevi, Vergi, (1965), **Kıbrıs Tarihi**, Lefkoşa.

Demir, N., “**Derleme Sözlüğü**nde Şimdiki Zamanla İlgili Veriler”, <http://turkoloji.ciu.edu.tr>.

Develi, H., “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması”, <http://www.geocities.com>.

Ercilasun, A. B., (1990), “Azerbaycan Türkçesi'ne Dair”, <http://wownturkey.com>.

Hakeri, B. H., (2003), **Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü**, Gazimağusa: Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını:8.

Gazioğlu, A. C., (1994), **Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Gökçeoğlu, M., (2002), **Kıbrıs Türk Anonim Halk Edebiyatı Toplu Maniler Manilerimiz**, Lefkoşa: Eğitim Vakfı Yayınları.

Gürkan, A., (1997), **Kıbrıs Ağzında Edatlar Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri**, Ankara: Genç Ofset:37.

Karahan, L., (1996), **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Ankara: TDK Yayınları: 630.

Kökdemir, Naci (1957), **Dünkü ve Bugünkü Kıbrıs**, Ankara.

Orhonlu, Cengiz (1971), “Osmanlı Türklerinin Adaya Yerleşmesi (1570-1580)”, **Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri**, Ankara.

Saraçoğlu, E., (2004), **Kıbrıs Ağzı**, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.